

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΠΟΛΗ-15703 ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΤΗΛ.: 2107277535-FAX: 2107277535

ΔΙΔΑΣΚΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ Η. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ
Γραφείο 503
Τηλ. 2107277547

giliop@philosophy.uoa.gr

ΜΑΘΗΜΑ: ΦΣ103

ΣΩΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: ΟΙ ΗΘΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Δευτέρα 16 Δεκεμβρίου 2019

Στην αριστοτελική πρακτική φιλοσοφία πολλές ενδιαφέρουσες και εκλεπτυσμένες εννοιακές επεξεργασίες δηλώνουν ότι το μέλημα του φιλοσόφου δεν ήταν η οικοδόμηση ενός πλαισίου θεωρητικής γνώσης σχετικά με την ανθρώπινη πράξη, αλλά η ίδια η ενεργός και ευεργετική παρέμβαση στην πράξη (πρβλ. ἴν' ἀγαθοὶ γενώμεθα, *H.N.* 1103 b 28). Το γενικό πλαίσιο μελέτης αυτών των εννοιών τίθεται ως η εν γένει σχέση μεταξύ ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας, μια σχέση ιεραρχημένης ενότητας, και συνοδεύει την *αναγκαία* μετάβαση από την πρώτη στη δεύτερη (πρβλ. *H.N.*, 1094 a 26-28· 1181 b 12-15).

1. Με αφετηρία τη θεωρητική και πρακτική υπεροχή της πολιτικής έναντι των άλλων δραστηριοτήτων (*τεχνών*) που σχετίζονται μαζί της, θεμελιώνεται και η αναγκαιότητα όλων των επιμέρους πεδίων, η οποία εκφράζεται ως προσδιορισμός του επιμέρους, του καθ' ἑκάστον της πράξης. Αντιστοίχως διαμορφώνονται και οι επιμέρους ανθρώπινες (δυνάμεις) ικανότητες, οι οποίες προσφέρονται για την εκπλήρωση των καθηκόντων που απορρέουν από την ανάγκη επίλυσης συγκεκριμένων προβλημάτων.

2. Τα συγκεκριμένα προβλήματα, ωστόσο, πρέπει πάντα να συλλαμβάνονται υπό το πρίσμα της συνολικής θεώρησης των πραγμάτων, της εποπτείας του καθολικού (καθόλου). Η κίνηση του νου προς αυτήν την κατεύθυνση συνήθως έρχεται σε διάσταση προς την ανάγκη και τον στόχο ανταπόκρισης στα επιμέρους δεδομένα και προβλήματα της πράξης. Τούτη η διάσταση (απόκλιση, ένταση) εκφράζεται σε επίπεδο εννοιών με τη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ σοφίας και φρόνησης.

3. Η σοφία ορίζεται από τον Σταγειρίτη ως η ακριβεστάτη των επιστημών και ο σοφός ως αυτός που δεν κατέχει μόνο τη γενική γνώση των αρχών, την οποία δύναται να αξιοποιεί, αλλά επιπλέον επ' αυτών στηρίζει τη γνώση της αλήθειας (πρβλ. *H.N.* Z 7, 1141 a 16 κ.ε.). Επιπροσθέτως, ο φιλόσοφος ορίζει εμφατικά τη σοφία ως *νου* και *επιστήμη* σχετικά με τα σημαντικότερα και (από οντολογική και αξιολογική άποψη) υπερέχοντα ζητήματα (τῶν τιμιωτάτων, *H.N.* 1141 a 19 κ.ε., 1141 b 3). Η σοφία διαφέρει από τη φρόνηση και είναι ανώτερή της (*H.N.* Z 13, 1145 b 6 κ.ε.), μολοντί αμφότερες καταπιάνονται με τη σχέση μεταξύ του επιμέρους (καθ' ἑκάστον) και του καθολικού (καθόλου).

Ο νους που προσιδιάζει στη σοφία έχει βεβαίως την ικανότητα να εξάγει το καθολικό από το επιμέρους (*H.N.* Z 11, 1143 b 4 κ.ε.), όμως πρόκειται για μία ικανότητα που αποφέρει γνώσεις, οι οποίες συνήθως δεν έχουν μεγάλη σχέση με τις απαιτήσεις της πράξης. Τούτη η γενικής ισχύος διαπίστωση επιβεβαιώνεται και από τις περιπτώσεις παλαιότερων σοφών (και φιλοσόφων), με την έννοια ότι όλοι θα αποκαλούσαν φερ' ειπείν σοφούς τον Θαλή και τον Αναξαγόρα, όμως κανείς δεν θα τους αποκαλούσε φρόνιμους (πρακτικά ευφυείς) μια και κατέκτησαν μεν τη γνώση θαυμάσιων και δύσκολων πραγμάτων, τούτη όμως δεν απέβη επωφελής, διότι δεν αναζήτησαν τα ανθρώπινα αγαθά (διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν καὶ τοὺς τοιούτους σοφοὺς μὲν φρονίμους δ' οὐ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντα ἑαυτοῖς, καὶ περιττὰ μὲν καὶ θαυμαστὰ καὶ χαλεπὰ καὶ δαιμόνια εἰδέναι αὐτοὺς φασιν, ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν, *H.N.* Z 7, 1141 b 3-8).

4. Η φρόνηση, αντίθετα, τίθεται ως διανοητική και πρακτική αρετή συνάμα· επικεντρώνεται στο καθ' ἑκάστον της πράξης και στοχεύει στην απόκτηση γνώσης που είναι απαραίτητη για την έμπρακτη και

αποτελεσματική αντιμετώπισή του. Μπορεί βεβαίως να έχει μία συνάφεια με τις ικανότητες και τις επιστήμες που αποσκοπούν στη σύλληψη του καθολικού (πρβλ. *H.N.* K 9, 1180 b 22 κ.ε.), ωστόσο είναι σε κάθε περίπτωση σαφές ότι η φρόνηση που είναι αναγκαία στο πεδίο της πράξης και πρέπει να προκύπτει από την πολιτική φιλοσοφία έγκειται στο ότι ο φρόνιμος δεν περιορίζεται στη γνώση του καθολικού, αλλά επίσης λαμβάνει υπ' όψιν και το επιμέρους (*H.N.* Z 7, 1141 b 14 κ.ε.). Η φρόνηση είναι εκείνη η νοητική ικανότητα που ωφελεί τον άνθρωπο τα μέγιστα στην πράξη. Αναφέρεται σε εκείνα τα πράγματα με τα οποία σχετίζεται και η γνώμη (*δόξα*), δηλαδή με τις υποθέσεις όπου η έκβαση είναι αβέβαιη (*H.N.* Z 5, 1140 b 27 κ.ε.). Σ' αυτές ακριβώς τις υποθέσεις πρέπει να επιβεβαιώνει την αξία του ο ικανός άνθρωπος της πολιτικής. Το επιμέρους της ευφούς, της εύστοχης πράξης, σχετίζεται με το *καθόλου*, με την έννοια ότι στρέφεται προς τον βίο στο σύνολό του (εὖ ζῆν ὅλως, *H.N.* Z 5, 1140 a 28).

Εκτός της φρόνησης ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί και την έννοια της απόφασης (προαιρέσεως), προκειμένου να συνδέσει την ορθή γνώση με την ορθή πράξη και να δημιουργήσει συνθήκες επίτευξης του αγαθού από τον καθένα. Η προαίρεση εδρεύει στην ψυχή του ανθρώπου και συγκαταλέγεται στις έλλογες ικανότητες (πρβλ. *H.N.* Γ 4). Από φιλοσοφική άποψη δεν πρέπει να συγχέεται ούτε με τη βούληση, ούτε με το εκούσιο, το οποίο είναι μια έννοια ευρύτερη (*H.N.*, Γ 2, 1111 b 6-8). Από την άλλη πρέπει να επισημανθεί ότι έχει μάλιστα περιεχόμενο πλουσιότερο από τη βούληση, καθώς η βούληση αναφέρεται στον στόχο, ο οποίος όμως ενδεχομένως να είναι ανέφικτος, ενώ η προαίρεση στρέφεται προς τα μέσα και τους τρόπους που οδηγούν στον στόχο (ἔτι δ' ἢ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἢ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανούμεν, καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν καὶ φαμέν, προαιρούμεθα δὲ λέγειν οὐχ ἀρμόζει· ὅλως γὰρ ἔοικεν ἢ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη· ἢ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἦττον περὶ τὰ ἀίδια καὶ τὰ ἀδύνατα ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ καὶ ἀγαθῷ, ἢ προαίρεσις δὲ τούτοις μᾶλλον, *H.N.*, Γ 2, 1111 b 26-34). Η σημασία της προαίρεσης φαίνεται και από το ότι είναι συνυφασμένη με την τάση του ανθρώπου να σχηματίζει ομάδες και συλλογικότητες εντός του πολιτικού-κοινωνικού συνόλου. Η προαίρεση, επίσης, είναι εκείνη η ικανότητα που οδηγεί στην εκδήλωση και στην πρακτική συγκεκριμενοποίηση του βουλευτικού στοιχείου που φέρει κάθε άνθρωπος εντός του. Μόνον όταν ενεργοποιείται η προαίρεση υπερβαίνονται η μονομερής και αυθαίρετη υποκειμενική γνώμη. Η προαίρεση μπορεί, επίσης, να εννοηθεί ως διαρκής πρακτική πρόκληση προς τον γνωρίζοντα άνθρωπο. Η μετάβαση του φιλοσοφούντος ανθρώπου από τη γνώση μέσω της βούλησης προς την προαίρεση μπορεί να εννοηθεί και ως διπλή πορεία από το υποκειμενικό στο αντικειμενικό και αντιστρόφως, κάτι που συμπίπτει ουσιαστικά με την τελείωση του ανθρώπου. Μόνον διαμέσου της προαίρεσης, τέλος, είναι δυνατή η καρποφόρα επικοινωνία μέσω θεωρίας και πράξης, συνώνυμη με τον εμπλουτισμό της θεωρίας.

5. Η φιλία κατά τον Αριστοτέλη γίνεται αντιληπτή ως κεφαλαιώδους σημασίας δραστηριότητα διαμόρφωσης διανθρώπινων σχέσεων, η οποία εκπορεύεται από την έμφυτη-φυσική τάση του ανθρώπου για συμβίωση και λειτουργεί ως πηγή και δημιουργός σχέσεων συνύπαρξης, συνεργασίας και κοινωνικότητας. Στη φιλία ενεργοποιούνται και συμμετέχουν όλες ουσιαστικά οι πτυχές και οι διαστάσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας και στον βαθμό μάλιστα που εκπληρώνεται η προϋπόθεση της ολόψυχης συμμετοχής του ανθρώπου καθίσταται περιττή ή έστω δευτερεύουσα η θεσμική κατοχύρωση και αποκρυστάλλωση των ανθρώπινων σχέσεων: ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἢ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν ἢ τὴν δικαιοσύνην· ἢ γὰρ ὁμόνοια ὁμοίων τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι, ταύτης δὲ μάλιστ' ἐφίενται καὶ τὴν στάσιν ἔχθραν οὖσαν μάλιστα ἐξελαύνουσιν· καὶ φίλων μὲν ὄντων οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης, δίκαιοι δ' ὄντες προσδέονται φιλίας, καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖον ἐστὶν ἀλλὰ καὶ καλόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἢ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἔν τι εἶναι (*H.N.*, 1155 a 22-30). Για τη σημερινή ερμηνεία της περί φιλίας θεωρίας πρέπει να τονιστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές από τη σύγχρονη έννοια της φιλίας, καθώς και από τη χριστιανική έννοια της αγάπης.